

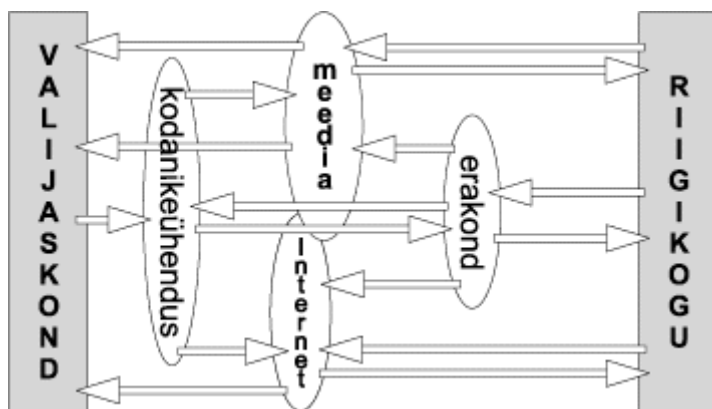
Kas oskame ja tahame kasutada uue meedia võimalusi demokraatia edendamiseks?

Marju Lauristin (RiTo 3), Riigikogu liige, Mõõdukad, Tartu Ülikooli erakorraline professor

Demokraatliku ühiskonnakorralduse aluseid iseloomustab kolm põhimõtet: võimu legitiimsus, kodanike osalus ja ratsionaalsete valikute tegemise võimalus.

Demokraatia on realselt olemas vaid siis, kui on tagatud ratsionaalse ja informeeritud valijaskonna osalemine poliitika tegemises. Sellele ideaalile vastavalt peaks meedia tegevus demokraatlikus ühiskonnas olema suunatud oma huvidest teadliku ja otsustusvõimelise kodaniku valikuvõime arendamisele ja valikuvõimaluste suurendamisele ning demokraatliku poliitilise kultuuri arengule. Meedia kaudu peaks toimima pidev dialoog rahva ja rahvaesinduse vahel (vt joonis 1).

Joonis 1

Demokraatia arengu põhiprobleemiks massimeedia ajastul on ühelt poolt kujunenud poliitika professionaliseerumine ja bürokratiseerumine, teiselt poolt aga meedia mõjul süvenev poliitika kommertsialiseerumine (Blumler, Gurevitch 1995).

Eeskätt viidatakse massimeedia puhul poliitika trivialiseerimise ohtudele (Bourdieu 1999). Samuti juhitakse tähelepanu massimeedia võimetusele tagada kõigile kodanikele võrdne informeeritus, arvamuste vabadus ja osalus kõigis avalikku huvi pakkuvates otsustustes, kuna massimeedias vahendatakse informatsiooni valikuliselt ja ühesuunaliselt, lähtudes mitte info tarbija, vaid info vahendaja kriteeriumidest. Massimeedia tähelepanu köidavad eeskätt juba juhtunud sündmused, mitte pikaajalised, sageli keerukad ja rutiinsed protsessid, mis on seadusandja ja täidesaatva võimu igapäevase tegevuse sisuks. Ka konkreetset uuringut parlamendi tegevuse kajastamise kohta sellistes demokraatlike traditsioonidega riikides nagu Suurbritannia on näidanud, et parlamendi töö olulisimad lõigud, nt komisjonides ja fraktsioonides toimuv, köidab väga harva massimeedia tähelepanu (Negrine 1996). See aga tähendab, et massimeedia kaudu on kodanikel väga raske saada ülevaadet oma valitud isikute tegevusest parlamendis ning seda aktiivselt mõjutada.

Ehkki avalik võim reeglina jäädvustab kõik oma toimingud paberil ning need dokumentaalsed materjalid (stenogrammid, protokollid, seaduste tekstid, täitevvõimu

otsused jne) on teoreetiliselt kättesaadavad igale kodanikule, on tavakodanikul üksnes erilise vajaduse korral piisavalt aega, tahet ja oskusi talle vajaliku dokumendi ülesleidmiseks.

Traditsioonilise alternatiivina massimeediale on toiminud poliitikute otsesuhtlus nii omavahel kui ka oma valijatega valimiskoosolekutel ja kohtumistel ning samuti parlamendi kuluaarides toimuv lobitöö. Kuid võrreldes massimeediaga on selliselt organiseeritud suhtluse võime haarata kaasa ja osalusvõimalusi pakkuda kaduvväike, muutes poliitika erakondade mänguväljaks, millele tavakodanikul on juurdepääs ainult läbi ajakirjandusliku lukuauku.

Ka iseseisvumisjärgses Eestis on need protsessid selgesti nähtavad. Selle üks tulemus on poliitika võõrandumine, riigivõimu legitiimsuse langus ning avaliku kommunikatsiooni kriisiseisund.

Lahendust süvenevale võõrdumisele valitsejate ja valitsetavate vahel on nähtud uues meedias. Võrgusuhtlemine ühendab endas lihtsa ja üldkättesaadava kasutusviisi olulistele dokumentidele ja andmetele, vastastikusel huvil põhineva vahetu suhtlemise paindlikkuse ja massimeedia levikuulatuse. Tegemist on põhimõtteliselt uue suhtlusvormiga, mille potentsiaal suureneb koos tehnoloogilise arenguga ühelt poolt ning kasutajate arvu suurenemise ja nende vilumuste kasvuga teiselt poolt (Holmes 1997).

Eesti on kiiresti jõudnud maade hulka, kus Internet on leidnud massimeediaga võrreldavat igapäevast kasutamist kiiresti kasvava tarbijaskonna seas. Iganädalasi Interneti-kasutajaid oli septembris 2000 juba 13% eestlastest ning 5% muulastest (vt tabel 1) ning see hulk kasvab iga kuuga. Võrdluseks: kaabel- ja satelliittelevisiooni iganädalane kasutajaskond oli samal ajal eestlaste seas 15% ning muulaste seas 25%.

Inglise meediateoreetik Colin Sparks (2001) leiab Internetil televisiooni ja ajalehega võrreldes järgmisi demokraatliku suhtluse kujunemise eeliseid:

1. suhtlemine Interneti kaudu on interaktiivne, avatud ka neile, kes ei pääse oma seisukohtadega massimeediasse;
2. ruumiline distants ei takista osalust;
3. anonüümsus meelitab arvamust avaldama ka neid, kes muidu tunnevad end tõrjutuna;
4. lugemisel põhinev ning keerukate andmestike, diagrammide, kaartide edastamiseks sobiv kanal soodustab ratsionaalset suhtumist informatsiooni;
5. otsingumootorid võimaldavad jõuda vajaliku informatsioonini mis tahes otsustuste tegemisel.

Võrreldes Interneti muu meediaga, tuleb rõhutada ka hoopis teistpidist suhtlusviisi: kui massimeedias on aktiivne see, kes teavet jagab ning saaja on asetatud sõltuvusse saatja tehtud valikutest ja seostest, siis Internetis on just saaja aktiivsem pool, kes ise teeb oma valikud ning kujundab seosed "välja riputatud" informatsiooni seas.

Kahtlemata on Internetil ka oma varjupool: kuristik teadjate ja mitteteadjate vahel, mis märgatavalt tasandus massilise, kõiki ühendava lehelugemise, raadiokuulamise ja telerivaatamise tõttu (meil Eestis eriti märgatavalt 80–ndate lõpul, 90–ndate alguses), on Interneti läbimurde järel järsult laienenud, meenutades aega, mil väiksem osa rahvast oli juba haritud, suur osa aga alles vaevu kirjaoskaja. Informeerituse kuristiku süvenemist saab ära hoida ikkagi olulisima teabe edastamine ka massimeedia, eriti televisiooni ja raadio kaudu, et see jõuaks sellegi viiendikuni rahvast, kes ka lehelugemisest on loobunud.

Tabel 1 Eestlaste ja vene keelt kõneleva elanikkonna arvuti- ja Interneti-kasutusest augustis–septembris 2000

	Kokku		15–29		30–49		50–69	
	eestlased	vene keelt kõnelejad	eestlased	vene keelt kõnelejad	eestlased	vene keelt kõnelejad	eestlased	vene keelt kõnelejad
On kasutanud Interneti	42	26	73	55	44	24	15	3
On kasutanud Interneti viimase 12 kuu jooksul	30	16	50	31	34	15	11	3
Sagedane Interneti-kasutaja (viimase 7 päeva jooksul on kasutanud 5–7 päeval)	13	5	15	9	18	5	5	1
Kus on Interneti kasutatud viimase 6 kuu jooksul:								
Töökohal	56	31	34	16	78	60	73	43
Koolis	22	26	43	40	2			
Kodus	29	22	25	22	34	20	28	28
Tuttava töökohas, kodus	19	28	28	33	12	21	5	12
Avalikus Interneti-punktis	7	8	10	10	4	6	6	

Allikad: BMF Gallup Media Eesti Raadio ja TV uuring, jaanuar–juuni 2000; Emori e–monitooring, september–november 2000.

Vaatleme lähemalt, milliseid muutusi toob Interneti kasutamine esindusdemokraatia mehhanismi realiseerumisse. Lähtume Riigikogu infopakumise ja valijate infovajaduste seisukohalt (vt tabel 2), võrreldes kolme põhimõtteliselt erinevat moodust, kuidas valija saaks olla osaline Riigikogus tehtavate otsuste valmimises. Esiteks, massimeedia, mis levitab küll teatud infot väga laiale publikule, kuid jätab avalikkuse passiivse kõrvaltvaataja rolli, kelle mõju Toompeal toimuvale suureneb järsult vaid äärmusliku rahulolematuse ja konflikti puhul. Teiseks, info levik ja suhtlemine läbi organisatsioonide, alates erakondadest ja ametiasutustest, kellel on pidev kontakt Riigikogu tööga ning kes seda teavet vahendavad kõige detailsemalt, kuid samas ainult väga vähestele. Ning kolmandaks Internet, mis oma omadustes ühendab massimeedia laia kättesaadavust organisatsioonisuhtluse detailsuse ning suhete mõlemapoolsusega. Näeme, et Internet võimaldab laiemal üldsusel osaleda kogu Riigikogu tööprotsessis, sh ka seadusloome seni varjatumates etappides (komisjonides,

fraktsioonides), mis ei ole massimeedia kaudu jälgitavad. Interneti kaudu avaneb valijatel võimalus otse tundma õppida ja hinnata enda valitud saadikute tegevust kuni üksikhääletuste tulemusteni välja. Ka on Internet vahelülis ja stimulaatoriks muudele teabelevi võimalustele: Interneti kaudu kättesaadavad eelnõud ja arutelud võimaldavad erakonna liikmeskondadel ja erinevatel huvigruppidel ise kujundada oma suhtumist ning loovad aktiivse sekkumise võimaluse otsuste ettevalmistamise faasis. Samas on Internet ammendamatuks taustinfo allikaks ajakirjanikele, et need saaksid oma tööd teha efektiivsemalt ja süvenenumalt.

Interneti võimaluste realiseerimine sõltub tehniliste vahendite olemasolust, infopakkumise kvaliteedist (ammendavus, operatiivsus, läbitöötatuse aste) ning vastuvõtjate infokasutuse oskustest, soovist ja tingimustest. Olulisimaks tingimuseks, mis tagab Interneti kaudu pakutava info efektiivsuse, on kodanikuühiskonna struktuuride olemasolu, sh ka erakondade ja Riigikogu fraktsioonide valmisolek toimida aktiivsete infovahendajatena.

Eestis on loodud soodsad tingimused Interneti toimimiseks demokraatliku valitsemise olulise infrastruktuurina. Ühelt poolt on nii Riigikogu, valitsus, ministriumid kui ka erakonnad endale teadvustanud selle kanali kasvava mõju. Kõikide ministriumide kodulehekülgedelt leiab taustinfot, statistikat, analüüse, mis on hoopis põhjalikumad kui ajakirjandusest kättesaadav teave valitsuse tegevusest. Riigikogus esindatud erakondade üldsuse jaoks avatud koduleheküljed sisaldavad reeglina rohket informatsiooni parlamendifraktsioonides toimuvast, mis vaid harva jõuab massimeediasse. Järjest suurem roll on erakondade kodulehekülgede kaudu valijatele avaneval vahetul arvamuse avalduse ja diskussiooni võimalusel. Avaliku teabe seadus on selles suhtes ainulaadse toimega akt, et ta lausa sunnib avaliku võimu teostajaid pidevalt täiustama demokraatliku osaluse võimalusi ja looma aktiivse infopakkumise süsteemi.

Teisalt on Tiigrihüppe ja Külatee programmid¹ kaasa aidanud Interneti-ühenduste kättesaadavusele ka kaugemates maanurkades ja vaesemates ühiskonnakihtides. Avalikud Interneti-punktid on avatud rahvaraamatukogudes, Interneti-kohvikutes, -klubides. Selle potentsiaali rakendumine ei takerdu mitte niivõrd tehniliste oskuste puudumisse, kuivõrd aktiivse infootsingu ja info kasutamise oskuste puudumisse paljudel inimestel. Võrreldes selle inimeste hulgaga, kellel Eestimaal on tehniliselt kogu info Interneti kaudu kättesaadav kas tööl või kodus, on eriti kurb lugeda uuringute tulemusi, mis kõnelevad suutmatuses seda infot üles leida ja kasutada, s.o kurtmisi info puudumise üle.

Kui tahame ära kasutada Tiigrihüppega loodud demokraatia potentsiaali, tuleks põhjalikult ümber kujundada koolide kodanikuõpetuse programmid, et kujundada noortest e-ühiskonna aktiivsed, informeeritud ja tegutsemisvalmis liikmed.

Kõik need inimesed, kes tegelevad demokraatia ja kodanikuühiskonna probleemidega ning püüavad leida lahendusi esindusdemokraatia kriisile, on üsna kindlad, et meedia avalik roll, meedia kui foorumi roll ei peaks mitte vähenema, vaid suurenema. Selleks, et niisugune avatud poliitika mudel saaks toimida, on kindlasti vajalik muuta meedia rolli poliitika vahendajana: poliitikast infot edastades ei peaks valitsema manipuleerimise või müügi põhimõtted, vaid tegevus sellisel viisil, mida nimetatakse avalikuks foorumiks. Mis tähendab

seda, et erinevatel kodanikeühendustel, kodanikuühiskonna subjektidel peaks olema laialdane ligipääs meediale. Ja mis teistpidi tähendaks seda, et meedia peaks tundma huvi selle vastu, mis toimub kodanikuühiskonnas. Kahjuks võib öelda, et mitte ainult Eesti meedia, vaid ka paljude arenenud demokraatlike riikide meedia ei ole eriti valmis sellise avaliku foorumi rolliks.

Just siin loob uue olukorra Internet. Kodanikeühendustel ehk nn kolmandal sektoril avaneb uue meedia kaudu võimalus kasutada seda selleks, et suurendada oma osalust poliitika kujundamisel, sh ka Riigikogus arutatavate seaduseelnõude muutmisel inimeste vajadustele rohkem vastavaks.

Tänu Internetile on kodanikeühendustel hoopis kergem täita suuremat rolli avalike huvide, ootuste ja nõudmiste sõnastajate ja edastajatena parlamendiliikmetele. Ka erakondadel ja fraktsioonidel on võimalus arendada Interneti kaudu avalikku dialoogi kõikide võimalike huviühendustega. Seetõttu vaadatakse väga sageli suure lootusega vahetute suhtlusvõrkude peale, mida Internet võimaldab.

Me näeme kas või viimaste valimiste kogemusest, et seda uut suhtlusvõrgustikku on Eestis küll proovitud kampaania vahendina, aga veel väga vähe kasutatud programmilisteks väitlusteks Eesti arengu sõlmküsimuste ümber. Mõningad näited siiski juba on, kas või üsna aktiivne Euroopa Liiduga ühinemist puudutav arutelu Internetis.

Kui me paneme uued tehnoloogilised võimalused kokku osalusdemokraatia arengu teoreetilise mudeliga, mis peab oluliseks riigivõimu teostamisel erakondade ja kodanikuühiskonna pidevat dialoogi (Giddens 1999), siis oleks võimalik välja kujundada multimeediaprojekte Riigikogu ja kodanikeühenduste vahelise infovahetuse arendamiseks, ühendades traditsioonilise massimeedia ja uue võrgumeedia tugevad küljed. Nii nt on BBC algatanud projekti ühendada riigieelarve parlamendiarutelu otseülekanne TV-s ja Internetis eelarvedebati *on-line* hindamisega avalikkuse poolt ning selle ajakirjandusliku kommenteerimisega.

Samas me teame, et osalus poliitikas eeldab kodanikeühendustelt küllalt suurt professionaalsust ning aja ja jõu kulu. Eriti juhul, kui pole tegemist mitte poliitiliste deklaratsioonide väljatöötamisega, vaid sooviga osaleda keerukas seadusloome protsessis, tuua see lähemale valijaskonna igapäevastele probleemidele. Esimene samm selles suunas on kodanikeühenduste aktiivsuse suurendamine Riigikogu töö kohta kättesaadava info kasutajatena. Teadmine sellest, milliste eelnõudega tegeldakse, milline on Riigikogu töö protseduur, millised ajalised raamid selles protsessis kehtivad, on eelduseks oma ettepanekute ja mõtete viimiseks Riigikogu liikmeteni. Oluline on ka kursis olla Riigikogu liikmete ja fraktsioonide tegevusega, et leida sobiv partner oma huvide ja ideede väljendamisel.

Praeguses olukorras tuleb aga tõdeda, et nii üldise meedia kaudu kui ka (ja eriti) Interneti kaudu poliitika, sh seadusandja tegevuse kohta informatsiooni hankimise aktiivsus on siiski veel otse seotud sotsiaalse kihistumisega. Nagu näitab Interneti-portaalides valdav poliitika kommenteerimise stiil, moodustavad enamuse regulaarsetest Interneti kasutajatest

nooremad ja edukamad, kuid sageli poliitika suhtes iroonilisemalt või ka küünilisemalt häälestatud ühiskonnaliikmed. Vanemad, vähem informeeritud, poliitikast kaugemal olivad jäävad kommertsmeedia meeleva, omades üsnagi ebaadekvaatset pilti sellest, millist tööd Riigikogus iga päev tehakse. Seadusandlust jälgivad tõsisemalt ning soodsal hetkel ka kasutavad osalusvõimalusi fraktsioonidega kohtumiseks, komisjonidega kontakti saamiseks jne eeskätt need, kes asuvad ühiskonnaredeli ülemistel pulkadel. Teoreetiliselt ja tehnoloogiliselt kättesaadavad võimalused demokraatlikuks osaluseks jäävad paljudel kasutamata.²

Selleks et Interneti-kultuur kujuneks osaks Eesti demokraatlikust poliitilisest kultuurist, tuleb teadlikult pingutada info pakkujatel ja "pakkijatel": poliitikutel, Riigikogu Kantseleil kui ka Riigikogu ja erakondade avalikkussuhete spetsialistidel. Tuleb täielikult nõustuda Aare Kasemetsa väitega:

Parlamendi ülesandeid võib käsitleda ka kommunikatsiooni juhtimisena – kui parlamendile omase info hankimise, mõtestamise, töötlemise ning levitamise protsesse. Millist infot ja millal vajavad parlamendi liikmed otsustamiseks ja millist infot ootavad valijate erinevad rühmad parlamendilt? Riigikogu avaliku teenusena käsitletavat infotooted (seadused, kõned, stenogramm jpm) konkureerivad infoturul inimeste tähelepanu ja tunnustuse võitmiseks. Seetõttu muutub infoturul aina olulisemaks Riigikogu kui õigussüsteemi kujundamise südamelaine ning tema teenuste kvaliteet (Kasemets 2000).

Üks kõige pakilisem probleem on otsingumootorite rakendamine Riigikogu stenogrammidele ning Riigikogu kodulehekülje sidumine valitsusasutuste kodulehekülgedele ja muude andmebaasidega taustinfo paremaks kättesaamiseks. Vajalik oleks Riigikogu oma portaali avamine Riigikogu ja valijate avatud dialoogiks, juriidilisteks ja poliitilisteks kommentaarideks eelnõudele ning diskussioonideks fraktsioonide ja avalikkuse vahel.

Kuid sama oluline kui infopakumise arendamine on Interneti kasutamise oskuste kasvatamine kodanikukoolituse kaudu ning hoolitsemine selle eest, et nii erakondade kohalikes organisatsioonides kui ka kõigis kodanikeühendustes oleks inimesi, kes suudavad aktiivselt osaleda võrgusuhtluses. Nende rolliks oleks hoida Interneti kaudu kontakti fraktsioonidega ning aktiivselt vahendada ja kommenteerida oma kaaslastele võrgusolevat (ehkki sageli veel raskustega ülesleitavat) informatsiooni nende eelnõude, seaduste või määruste kohta, mis otseselt või kaudselt just nende ellu muutusi toovad.

Osalusdemokraatia areng ei ole takerdunud meedia tehniliste võimaluste taha, vaid nõuab inimestelt ja organisatsioonidelt tahet ja oskusi neid võimalusi demokraatia edendamiseks maksimaalselt kasutada.

Tabel 2. Riigikogu tegevust puudutava info erinevus sõltuvalt kanalist

Riigikogu toimimisel tekkinud info	Massimeedia	Organisatsioonisuhtlus	Internet
Seaduste eelnõud	valikuline sisu tutvustamine ja kommenteerimine	valikuline täisteksti kättesaadavaks tegemine	tekst täielikult kättesaadav
Eelnõude arutelu fraktsioonides ja komisjonides	tavaliselt ei kajastata, v.a konfliktide ja skandaalide puhul	kitsas osalejate ring, spetsialiseeritud arutelud kinniste uste taga	komisjonide stenogramm kõigile kättesaadav, fraktsioonide suhtlus listis kättesaadav erakonna liikmetele väljaspool Riigikogu
Parandusettepanekud	sama	sama	ettepanekute sõnastamisel ja kaalumisel võimalik lai arutelu
Kontaktid huvigruppide ning asjaomaste institutsioonidega	avaliku esindatuse ebavõrdsus, sõltub grupi meedia mõjust	valikulised, sõltuvad erakonna kontaktidest ja isiklikest sidemetest	kontaktid kõigile asjaosalistele avatud, sõltuvad huvigrupi või isiku soovist
Erakondade seisukohad arutatavates küsimustes	avalikkusel teada katkendlikult, subjektiivsete moonutustega	formuleeritakse koosolekutel, tehakse teatavaks meedia kaudu või organisatsiooni kommunikatsioonivahenditega	jälgitavad listidest ja kodulehekülgedelt, avatud avalikuks diskussiooniks
Täidesaatsa võimu poolt esitatav lisainfo	sageli ei teavitata teisi peale aadressaadi	arutatakse kinnises ringis	kõigile avatud
Üldise arvamused	kallutatud meedia agenda poolt	juhustlikud (kirjad)	kõigile avatud kahepoolsed kontaktid

Märkused

- Vt <http://www.tiigrihype.ee/index2.html> ja <http://www.kylatee.ee/>.
- Riigikogu Kantselei tellitud avaliku arvamuse uuringud (vt www.riigikogu.ee/osakonnad/msi) näitavad, et Riigikogu komisjonide ja fraktsioonide tööst peab end üldiselt informeerituks 4–7% vastajatest, samas on vastanud küsimusele – kas nad sooviksid saada rohkem informatsiooni – 19%. Vastavalt 1999. aastal läbi viidud avaliku arvamuse uuringule on inimesi, kes tunnevad end olevat hästi või pigem hästi informeeritud Riigikogu alatiste komisjonide tööst 6%, informeeritud Riigikogu fraktsioonide tööst oli 18%. Viimasel ajal huvi poliitika vastu raugneb – 2000. a mais läbi viidud küsitluse andmeil märkis 43% inimesi, et nende huvi poliitika vastu on vähenenud (1996. a märkis vähenevat poliitika huvi 34% vastajaist).

Kasutatud kirjandus

Blumler, J., Gurevitch, M. (1995). The Crisis of Public Communication. London: Routledge.

Bourdieu, P. (1999). Televisioonist. Loomingu Raamatukogu nr 30, Tallinn.

Giddens, A. (1999). Kolmas tee. Tallinn.

Holmes, D. (Ed) (1997). Virtual politics. London: Sage.

Kasemets, A. (2000). Parlamendi ja ühiskonna kommunikatsioon kui interaktsioon. – Seminar "Parlamendi ja ühiskonna kommunikatsioon: kaasaegse infosüsteemi võimalused" 1.11.2000 Tallinnas, Riigikogu Kantselei, MSI: <http://www.riigikogu.ee/konverentsid>.

Negrine, R. (1996). The Communication of Politics. London: Sage.

Sparks, C. (2001). The Internet and Global Public Sphere. – W. L. Bennett, R. M. Entman (Eds), Mediated Politics. Communication in the Future of Democracy. Cambridge.